

Nimi ja võim. Isiku- ja kohanimedest seostest

Marja Kallasmaa

Eesti Keele Instituudi vanemleksikograaf

Iga võim soovib hallata nimesid, olgu need siis isiku- või kohanimed. Kontroll nime üle annaks nagu kontrolli ka kehade ja kohtade üle. Isikunimedele oma valdusse võtmise vanem näide on eesti muistsete eesnimede väljavahetamine kristlike eesnimede vastu, aga ka katoliiklike meelisnimede vahetamine protestantliku uususe vastu. Poliitiline võim soovib end põlistada kohanimeses.

Tänapäeval on võim reguleerinud nimeasjanduse Eesti riigis kohanimeseadusega¹ ja nimeseadusega². Nende seaduste väidetav eesmärk on kaitsta olemasolevaid eestipäraseid koha- ja isikunimesid ning seada reeglid nende tarvitamiseks. Kohanimeseadus reguleerib Eesti kohanimedele määrämist ja kasutamist ning selle üle järelevalve teostamist.

Nimeseaduses sätestatakse füüsilise isiku nime andmise ja kohaldamise põhimõtted ja kord ning Eesti kodaniku ja Eestis viibiva välismaalase isikunime ühtse kasutamise alused. Riik on sätestanud, et Eesti kohanimed on eestikeelsed, välja arvatud ajalooliste rahvusvähemuste aladel. Nimeseaduse § 3 lõige 1 ütleb, et isikunimi on isiku ametlik nimi, mis kantakse seadusega sätestatud juhtudel rahvastikuregistrisse. Isikunimi koosneb eesnimest ja perekonnanimest. Lõikes 2 lisatakse, et isikunime andmine on isikunime esmane dokumenteerimine Eesti haldusorgani või kohtu poolt. Lõikes 3 on öeldud, et isikunime kohaldamine on isikule välisriigis väljaantud dokumenti kantud isikunime dokumenteerimine Eesti haldusorgani või kohtu poolt, rakendades vajaduse korral võõrkeelsete isikunimedele teistest tähestikest ümberkirjutamise reegleid. Seega on Eesti riik korraldanud nimesid isegi kahe seadusega, kuigi e-riigina eelistab inimestega suhelda isikukoodi abil.

Eestis on kõik kodanikud nummerdatud, kuid näiteks koonduslaagreid mäletaval Saksamaal ilmselt niisugune karistusametuse praktikast pärit nummerdamine läbi ei läheks. Kriminoloogilistest on lähtunud veel kolmaski inimeste identifitseerimise tava – näpujälgede riikliku andmebaasi moodustamine, millega kõik Eesti dokumendivahetajad on kokku puutunud. Isikunimi ei ole olnud enam riigi jaoks piisav inimest identifitseeriv silt, kuid igapäevakasutuses oleva nähtusena on riik isikunimesid pidanud regulatsioonide vääriliseks. Niisugune meetodite kolmetisus annab riigile suurema ja efektiivsema võimu kehasid hallata. DNA analüüsiga puutuvad kokku vähesed.

Ka kohti on võimalik kokkulepitud koordinaatsüsteemis numbriliselt identifitseerida. Oma igapäevases suhtlemises me siiski kasutame nimesid – koha- ja isikunimesid –, ning neile ja nende omavahelistele vahetajatele on pühendatud käesolev kirjutis.

Isiku- ja kohanimed on omavahel kogu jälgitava ajal (XIII–XXI saj) tugevalt põimunud Selles artiklis esitatud näited, kui ei ole teisiti viidatud, on võetud Eesti kohanimeraadust.³

¹ Kohanimeseadus. – RT I, 2003, 73, 485.

² Nimeseadus. – RT 2005, 1, 1.

³ Eesti kohanimeraadus. Koostanud Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko Faster, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Pall, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu, Urmas Sutrop. Toimetanud Peeter Päll ja Marja Kallasmaa. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2016.

Näiteks Maidla (1241 *Maydalæ*) lähtekohaks on peetud kalanime *maidel* või isikunime *Maid*. Külanimi on andnud nime suguvõsale Maydell, kelle nime järgi (siis isikunimest) on nime saanud veel mitu Maidlat mujal Eestis. Sama lugu: Tõdva (1241 *Tedau*) küla järgi on omanike suguvõsa nimeks saanud Tödwen, suguvõsa nime järgi omakorda Tõdu. Tõdva nime algkujuks on V. Pall⁴ pidanud küsimärgiliselt *v*-kesksõnalist nime *Tõduva* 'tõdev'. XIII sajandi eesti külanimed on andnud mitmele teiselegi suguvõsale nime, näiteks Vao (1241 *Uvætho*) on andnud nime suguvõsale Fet, kelle järgi omakorda on saanud nime Tartumaa Vedu. Vao nime on seostatud verbiga *vedama*. Nagu neistki näiteist selgub, võis eesti külanimi aluseks olla suguvõsanimedele, mis võisid hiljem levida Baltimaades mujal suguvõsa liikmete asutatud mõisate nimedena. Mõnikord on küla andnud nime küll suguvõsale, kuid geograafilises mõttes pole nimi levinud kaugemale. Näiteks Valingu (1241 *Vvalælinkæ*): 1346–1371 kuulus küla Wallinghese-nimelisele vasallisuguvõsale. Nime alusena on oletatud tuletist sõnast *valama* või *vale*.

Muinaseesti isikunimed

Kirikuõpetajatel, kes registreerisid sünde ja ristimisi, oli ka suur mõjuvõim eesnimede üle. XVI sajandist on säilinud rohkesti nimede kirjapanekuid. Võiks lausa öelda, et eesti isiku- ja kohanimed ilmuvad massiliselt kirjapanekuisse just sel sajandil. Kui XIII sajandist pärit Taani hindamisraamatus on loetletud Harju- ja Virumaa külasid, siis XVI sajandi kirjapanekuis juba eesti üksiktalupoegi külade ja mõisate kaupa. Pelgalt nimede põhjal võiks oletada, et vahepeal olid muutunud maksustamise alused. Kui algselt oli maksustamise ühikuks küla, siis hiljemalt XVI sajandiks oli selleks talu ja taluperemees. Nimesid kirjutati ju üles maksude fikseerimiseks.

Eesti kohanimeraamatu tegemise käigus tuli välja, et paljudel juhtudel on küla alguse saanud ühest talust, mille nimi on saanud talunimest külanimeks. Ajaloolasedki on pidanud asustuse algühikuks talu. Eesti külade võrk oli XIII sajandiks enam-vähem välja kujunenud. Pannes nüüd need kolm väidet kokku, võiks oletada, et Taani hindamisraamatu külanimedest võinuks mõnigi lähtuda kunagisest talunimest. Tänapäeva talunimesid uurides on selgunud, et just vanad, sajandeid püsinud talunimed ja neist tekkinud külanimed on enamasti tulenenud isikunimedest, enamasti mehenimedest. Näiteks arvutused soome kohanimedele kohta on näidanud, et umbes pool kõigist nimedest sisaldab mingit teist nime või selle osa. See teine nimi oli sageli isikunimi, st mehenimi.

Talunimedepuhul oli tähtsaks nimetamisaluseks omandussuhe. Seega kerkib üles oletus, et Taani hindamisraamatu külanimedes võiks olla säilinud muinaseesti mehenimesid, mida mujalt kirja pole pandud, näiteks külanimed Lante (1241 *Lanthi*), Maeru (1241 *Mairusa*) puhul on seda ette pandud. Enamasti on muistseid isikunimesid siiski võimalik tuvastada lisaks kohanimedele ka muudest vastava ajastu dokumentidest. Näiteks Viru-Nigula mõis Ass[erie], mille P. Johansen⁵ on samastanud Aseriga (nurksulgudes on ilmselt Johanseni lisandus), oli tema järgi olemas juba 1367. aastal. Samastust on aktsepteerinud ka H. Ligi⁶. Aserist pärineb ilmselt vasallisuguvõsa Asseryen, millest on teateid XIII sajandist. Selle esiisa Acerus (omastav Aceri) andis mõisale nime. Johanseni järgi tuleneb mõisanimi vasallisuguvõsa nimest, kuid võiks olla ka vastupidi – küla võis anda nime suguvõsale. L. Kettunen⁷ on nime pidanud raskesti etümo-

⁴ Valdek Pall. Põhja-Tartumaa kohanimed I. Valgus. Tallinn 1969, lk 43.

⁵ Paul Johansen. 35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien-Wierlands (Harju-Virumaa) im 13. und 14. Jahrhundert. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1930. Tartu 1932, lk 19.

⁶ Herbert Ligi. Eesti rahva olukord ja klassivõitlus Liivi sõja algul (1558–1561). Tallinn 1961, lk 341.

⁷ Lauri Kettunen. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1. Helsinki 1955, lk 181.

logiseeritavaks ja seda see on. Kui algne oli külanimi, siis võis see lähtuda isikunimest, sest dokumentides kujul *As* esinev nimi on muistse mehenimena Eesti alal esinenud veel XVI sajandil.

Linnanimi Viljandi sisaldab tõenäoliselt muinaseesti mehenime. Muinaseesti mehenimedest on tekkinud ka külanimed nagu Aidu (1241 *Aytis*), Atla (1241 *Attola*), Hatu (1241 *Attol*), Koigi, Koigu, Koikse, Kulna (1219 *Culdale*), Tõnuvere (1241 *Tonnæwæræ*), Võduvere (1241 *Wættæuær*) jm. Usutakse, et tänapäeva kohanimed sisaldavad muinaseesti isikunimesid Meel- ning Lemb- ja Iha-algulisi mehenimesid, näiteks Meelste, Meelva, Lembevere, Lemmätsi, Lemuvere (küsümärgiliselt kuuluvad siia Lehmja ning Lemsi), Ihamaru. Muinaseesti mehenimi Meel ja hilisem laennimi Mäll (< Melchior) on võinud seguneda kohanimedes nagu Mälivere, Mäla, Mälaja, Mäliste.

Laennimed ja ristnimed

Ristiusu pealepanemise käigus vahetati laennimede vastu välja ka eestlaste varasemad isikunimed. XVI sajandi allikais, näiteks Läänemaa vanimas vakuraamatus leidub muinaseesti isikunimesid veel peamiselt patronüümidena (*Maddi Melikenßon*, *Mick Caumelißon*), kuid paljudel talupoegadel on juba ka isanimedeks ristnimed. Levinud arvamuse kohaselt olid muinaseesti mehenimed kristlike vastu välja vahetatud just XVI sajandiks. See arvamus on kujunenud suuresti mainitud vakuraamatu alusel. Me ei tohiks unustada, et varasemast ajast pole lihtsalt säilinud piisavalt võrdlusväärseid andmeid.

Põhjala, st Skandinaavia päritolu laennimesid on olemas olnud ilmselt juba varem: Kadila (1281 *Kodiel*), Katela (1241 *Katal*); olgu võrdluseks islandi ja norra Katla, Ketill, rootsi Kætil, soome Kattilus. Kasutusel on olnud ka varem läänemeresoomeliseks peetud, kuid nüüdse teadmise seisukohalt tõenäoliselt germaani päritolu isikunimesid nagu Immo, Lalli, Nihatu jm.

Ristnimedena tulid käibele laennimed, enamasti lühivormid kristlikest täisnimedest, nagu Ants, Jaan, Jaak, Hannes, Toomas, Tõnis jt. Need lühivormid olid tekkinud juba saksa aladel ja jõudsid siia valmis nimedena. Väiksem osa neist, nagu näiteks Toots on pärit ka idakristlusest.

Tõenäoliselt on muinaseesti isikunimede vahetumise ajal kujunenud välja ka häälikuliselt sobivad nimepaarid, mis millega asendada. Nii on oletatud, et muinaseesti Ihanes võidi asendada nimega Hannes, Lemb-algulised nimed kristliku nime Klemens muganditega Leemet, Lemmet, Vili-, Vilja-algulised muinasnimed Wilhelmi muganditega, muinasnimeks peetud Tõnn Antoniuse muganditega jne, võib-olla ka Hirm-algulised Hermannini muganditega. Kõik need isikunimed tulevad esile ka praegustes kohanimedes. Peamiseks kriteeriumiks, mille alusel tehakse neil puhkudel vahet muinaseesti või laennime vahel otsustamisel, on kohanimede kirjapanekute vanus: kas Taani hindamisraamat ja muud XIII–XIV sajandi dokumendid või isikunime fikseeritus teistes XVI sajandist vanemates dokumentides. Mitmel puhul on muinasnimed nii segunenud hilisemate laennimedega, et vahetegemine on peaaegu võimatu. Näiteks Helme (1366 *Helmeden*) nimi tuleneb kahtlemata isikunimest, kuid kas see on saksapärase Helmet, nagu on Põhja-Tartumaa Helmete vasteks pakkunud V. Pall⁸ ja tema järgi Saaremaa Elme mõisa puhul ühe võimalusena M. Kallasmaa⁹, või on tegu muinaseesti nimega, pole selge. Näiteks liivi isikunime Elmede (aastast 1303) puhul on M. J. Eisen¹⁰ ja tema järel L. Kettunen¹¹

⁸ Valdek Pall. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Toimetanud M. Norvik. Valgus, Tallinn 1977, lk 32.

⁹ Marja Kallasmaa. Saaremaa kohanimed II. Eesti Keele Instituut, Tallinn 2000, lk 38.

¹⁰ Matthias Johann Eisen. Helme kohanimed. – Eesti Kirjandus 1929, nr 4, lk 158.

Helme puhul toonud vasteks läänemeresoome *helm*-tüve: *helmes* : *helme* ja *helm* : *helme*, algne tähendus 'merevaik', mis oletatavasti võisid isikunime lähtekohaks olla. Nii vanade isikunimedega puhul tuleks arvestada ka Skandinaavia eesnimelaene.

Kohanimeses tuleb esile hulk eesnimised ja eesnimemugandeid, mida tänapäeval enam ei kasutata. Mainin vaid mõnd: Heiste (sks Heise < Heinrich), Kildemaa, Kildu (XVIII sajandil Viljandimaal mehenimi Kild), Täätsi (XV saj kirjanekus isikunimi *Tetsi*), Kõpu (Kõpp < Jakob), Tilga, Tilgu (alamsaksa Tilcke). Tõenäoliselt on eesnimest tulenenud Kilgi, Kilksamaa (vrd XVI sajani kirjanekus isikunimi Killick, mida on peetud ka nime Thorkil lühivormiks).

Eestikeelseid mõisa- ja külanimesid on andnud ka omanike eesnimed, näiteks Pruuna on tekkinud Brun Drolshageni nimest, kes omandas mõisa XV sajandil. Vestla on saanud nime Wessel Wardow-nimeliselt omanikult. Wessel on esinenud ka perekonnanimena ja sellisena olnud aluseks Vestli külale. Omaniku eesnimest on tekkinud ka Jaska, Kaarli, Kasari, Päärdu jt.

Sugunimed

On välja käidud oletus, et muistsetel eestlastel on olnud sugunimed, st et teatud suguvõsade liikmed kandsid ühist sugunime. Juba Taani hindamisraamatu latiniseeritud kirjanekute Ekius, Jaruois, Jarvius, Corpius, Cosius, Coskius, Mekius, Normius, Selkius puhul on L. Kettunen oletanud, et need kohanimesid ei ole tekkinud otse apellatiividest *jõgi, järv, kõrb, kosk, mägi, nurm* ja *selg*, vaid isikunimedega vahendusel, mis võisid olla sugunimed.

Keeleajalooliselt kindlamini on sugunimedega seotud kohanimesid, mille osiseks on *-ste, -se* või *-si*. Topoformandiks¹² kujunenud *-ste* tuleneb mitmuse omastavast ja on enamasti lähtunud *ne-* ja *s-*sõnadest, mis osalt võisid olla tuletised isikunimedest (Halliste←Halline←Halli). Põhja-Tartumaa kohanimesid puhul kirjutab V. Pall: „Kuigi vaadeldava ala *ste*-lõpuliste kohanimesid vasteina pole olnud esitada muistseid isikunimesid, peaks nimetüübi tekke üldiseid seaduspärasusi arvestades ka nende puhul lähtuma eelkõige *ne*-sufiksiga sugunimest (*resp.* isikunimest) või mingist *s*-lõpulisest noomenist.“ Ka viimaste puhul (näiteks *ratas, vares, jänes* jne) on pidanud V. Pall vaheastmeks isikunime. Suguvõsanime on oletanud P. Johansen¹³ Varese küla nime puhul (1241 *Waret sutø* Johanseni arvates tuleks lugeda *Warecsuco* 'Varese sugu'). Kindlasti on olnud ka analoogiamoodustisi ja sarjasiirdumisi.

V. Pall¹⁴ on juhtinud tähelepanu ka sellele, et eriti Põhja-Tartumaal ja selle naaberaladel leidub arvukalt *vere*-nimesid, mille esiosa lõpus on *ste*-lõpuliste nimedega sama päritolu *-st*: Elistvere, Eristvere, Olustvere, Palastvere, Pilistvere, Pupastvere, Raigastvere, Sulustvere jmt.

Ainsuse omastavast pärit *-se* on eriti levinud laenatud isikunimedest tulnud talunimedega lõpus (Hannuse, Jaanuse, Joonase, Laose, Madise, Marguse, Meose, Tõnise jne), kus isikunimes endas oli juba *-s*, aga Saaremaal on see omane ka muudele (Mardise, Koordise, Lalise, Ooluse, Ärmise). Väiksem osa *se*-lisi kohanimesid tuleneb otse *ne*-sõnadest (Mägese, Vigase). Nimeti esineb varasemate kirjanekute põhjal ka vaheldust *-se* ~ *-ste* ja lühenemist mõnest kohanime järelsisest.

¹¹ Lauri Kettunen. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1. Helsinki 1955, lk 127

¹² Topoformant – kohanimesid tuletav liide, näiteks topoformandid *-si* ja *-vere* tuletavad ainult kohanimesid, olles juba kaotanud sideme toponüümikavälise lähtekohaga.

¹³ Paul Johansen. Die Estlandliste des Liber Censur Danicae. Kopenhagen-Reval 1933, lk 649.

¹⁴ Valdek Pall. Põhja-Tartumaa kohanimesid II. Valgus. Tallinn 1977, lk 85–90.

Topoformant *-si* arvatakse olevat tulenenud mitmuse kohakäänetest mitmuse tüve abstraherumise teel. Nähtus esineb soome keeles, tekkeskeem: isikunimi Miikkula →patronüümne sugunimi Miikkulainen→talunimi Miikkulaisi. L. Kettunen¹⁵ ja V. Pall¹⁶ on samasugust arengut oletanud ka eesti kohanimedes, toeks J. Hurda¹⁷ tähelepanek, et XIX sajandi teisel poolel esines lõunaeesti murde vanema põlve keelepruugis *ste*-listest kohanimede kohakäändeis *i*-mitmus: *Himmaste – Himmazih, Himmazist; Adiste – Adizih*. Areng oleks olnud järgmine Tammiste : Tammisis ~ Tammisil, kust alusvormina oleks üldistunud Tammisi > Tamsi. Olulisimaks peab V. Pall¹⁸ seda, et Lõuna-Eestis on tänapäevani säilinud juhtumeid, kus *ste*-nimede kohakäändeis esineb *i*-pluural. Seega *-si* päritolu ei tarvitse toetuda ainult seoste soome toponüümikas ning Hurda teatele XIX sajandist, vaid seosed *ste*- ja *se*-nimedega on säilinud tänapäevani. Raskesti etümologiseeritavaid *si*-lisi külanimesid esineb ohtrasti Põhja-Tartumaal: Kärasi, Kärksi, Piilsi, Äksi jt. Muidugi näeme kohanimedes ka muud päritolu *si*-lõppu, kus *-si* võib olla tüve osa (Matsi, Laasi), tuleneda laenuliste isikunimede mугanemisest: Kiltsi (Gilsen), Rogosi (Rogozinski), oletatavast nime järeloisest *-selja* (Järsi) või ka *-salu* (Tamsi). Apellatiive formant *-si* ei tuleta, see esineb ainult kohanimedes nagu ka topoformant *-vere*.

Ehkki sugunimede pidamine paljude kohanimede alusena on mõneti konstrueeritud ja spekulatiivne, leidub siiski mitu kaudset ja loogilist toponüümikast ja keeleajaloost lähtuvat argumenti selle arvamuse kasuks.

Perekonnanimed

Enne kui eestlastele pandi ametlikud perekonnanimed, mõjutasid meie kohanimedid võõrnimed, millest mõni, nagu eespool nägime, on omakorda tulenenud eesti külanimest. Saksa-keelsed kohanimed toimisid Eesti alal nn ametlike nimedena, kuna enamasti kogu asjaajamine oli saksakeelne. XIX sajandi lõpus venestamisel võeti venekeelses asjaajamises üle enamasti saksakeelsed kohanimed, mida lihtsalt kirjutati kirillitsas, nagu näeme näiteks nn XIX sajandi Kolmeverstakaardil või XIX ja XX sajandi vahetuse nn Verstakaardil. Saksakeelsed olid eeskätt mõisaomanike poolt pandud mõisanimed, kuid saksa perekonnanimi on mõnikord saanud ka eestikeelse mõisanime lähtekohaks, näiteks nii Aaspere kui ka Astuvere nime alusena on nähtud saksa perekonnanime Hastfer, mis läheb tagasi saksa nimekujule Haversvörde või Haversvorde.

1598. aastal sai hilisema Holdre mõisa Palm Riegemann abikaasaga, kes loovutasid mõisa oma võõraspojale Caspar Hollerile. See perekonnanimi oli aluseks mõisa hilisemale saksakeelsele ja eestikeelsele nimele. Veel Mellini kaardil 1798 oli märgitud mõisa saksakeelseks nimeks *Morsel Ilmus* ja eestikeelseks *Holder*.

Ühest ja samast perekonnanimest tekkinud kohanimed võivad häälikuliselt varieeruda Pilguse ja Pilkuse aluseks on perekonnanimi Bellingshausen.

Perekonnanimedest tekkinud eestikeelsed mõisa- ja külanimed on mõnikord täiesti eesti-pärastatud, nagu Kaarepere (Scharenberg). Praegune kohanimi osutab, et nimi laenati alam-saksa keelest, *sch* asendati *k*-ga, sellised nimed on veel Kilingi-Nõmme ja Killinge, aluseks perekonnanimi Schilling. Küti on lähtunud perekonnanimest Schütte. Riisipere mõis on nime

¹⁵ Lauri Kettunen. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1. Helsinki 1955, lk 199.

¹⁶ Valdek Pall. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Valgus. Tallinn 1977, lk 86.

¹⁷ Jakob Hurt. Ueber die Ortsnamen auf *-st-*Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Band 8, Heft 3. Dorpat 1876, lk 34.

¹⁸ Valdek Pall. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Valgus. Tallinn 1977, lk 86.

saanud perekond Riesebieterilt (Risbith, hiljem Riesenberg). Vetepere on tulnud Wedtbergi nimest. Enamasti on siiski võõrapärast perekonnanime eesti keelele kohasemaks mugandatud. Ära jäetud või lihtsustatud on näiteks sõnaalguline konsonantühend: Taali (Stahl), Leebiku (Klebeck), Loodi (Klot), Norra (Knorring), Reegoldi (Bregholz), Vardi (Svarte), Taagepera (Stackelberg), Roodi (Groth), Triigi (Stryk).

Mõnel juhul pole selge, millisel omanikult mõisa eestikeelne nimi on saadud, näiteks Kantsi eestikeelse nime vanuse kohta on erinevaid andmeid. 1934. a Saaremaa koguteose teatel olevat 1534 mõis nimega Loysis Muhus läinud Joh. Westphalenilt Peter Ganszile, kelle nimest pärinevat mõisa eestikeelne nimi. Buxhövden annab nime lähtekohaks samuti perekonnanime, kuid XVII sajandist, mil mõis olevat doneeritud Jürgen Gansile.

Riidaja mõis sai eestikeelse nime ühtedel andmetel Freytag von Loringhovenilt, kellele mõis oli aastatel 1697–1725 panditud. Teistel, tõepärasematel andmetel sai mõisa 1574. aastal kingituseks Johann Freytag, kelle perekonnanimest tekkis Riidaja nimi. Igatahes mainiti mõisat juba 1601 (*Johann Freytags Hoff*), samuti 1624 (*Freytagshof*).

Mitte kõik kohanimedesse jälgi jätnud perekonnanimed pole tekkinud saksa keele alusel. Eespool on toodud näiteid, kus saksa perekonnanime aluseks on olnud eesti külanimi. Ka hilisemad, XIX saj esimesest poolest pärinevad eesti perekonnanimed tulevad kohanimedena esile, külanimedena küll harva, näiteks Alliku (Allik), Pildiküla (Pilt), Rangu (Rank). Paljudel juhtudel on perekonnanimi võinud tõrjuda kasutusest talu varasema ametliku nime.

Perekonnanimed on võinud lähtuda teistest eestlaste alal olnud võimukeeltest, nii on Mõisavalla külas elanud 1681–1689 Rootsli kapral A. J. Lillje, kellelt sai nime talu, mille põhjal omakorda moodustati ajavahemikus 1724–1731 koos Mõisavalla Andrese talukohaga Polli mõisale kuulunud Lilli kõrvalmõis ja metsaülema residents. Hiljem mõisa asukoht küll muutus, kuid nimeks jäi Lilli.

Viljandimaa Pinska mõis rajati Poola ajal XVI saj ja on nime saanud poolakatest omanike järgi (Lipinski või Lepinsky). Setu külanimesid on mitmel puhul võrreldud vene perekonnanimedega.

Nimepoliitika ja tänavanimed

Pärast seda, kui Eestist sai 1918. aastal iseseisev riik, ja eesti keelest riigikeel, said eestikeelsetest kohanimedest vähehaaval ametlikud nimed. (Näiteks tsaariaegse venestamise käigus muutus Tartu 1893. aastal nimetatud Dorpatist ametlikult Jurjeviks). Mingil määral hakati algusest peale tegelema teatud keelepuhastusega ka kohanimedes, vältides saksakeelseid ja eelistades eestikeelseid kohanimesid.

Juba 1920. aastatel propageerisid M. J. Eisen ja Emakeele Selts¹⁹ ettepanekut nimetada Voldi (mõisanimi perekonnanimest Wolffeld) ümber saksa keeles säilinud küla vana eestikeelse nime Tabivere järgi. Kohalik rahvas oli sellele vastu, Tabivereks õnnestus nimetada raudteejaam ning nimi sai taas laiemalt tuntuks. Tänapäeval on olemas nii Voldi küla kui ka Tabivere alevik. XX sajandil kuni 1940. aastani püüti kohanimesid eestipärastada, paljud setu külad said eesti keelest lähtuva nime. Eesti kohanimedest püüti välja tõrjuda sõna *mõis*.

Nõukogude korda püüti põlistada ka kohanimede abil. Lenini tänavat või prospekti mööda sai sõita peaaegu läbi kõigi Nõukogude Liidu linnade. Kohanimedesse püüti suruda nõukogulikk

¹⁹ **Matthias Johann Eisen.** Voldi, Tabivere, Tabrafer. Jaamade ümberristimisega oldagu järjekindel. — Postimees 21.08.1925, nr 224, lk 4; Postimees: 19. 08. ja 11.10. 1925.

sõnavara. Näiteks kolhoosidele-sovhoosidele anti vene või ka eesti revolutsionäärade nimesid, parteikongresside nimetusi jms. Kuna kolhoosid ja sovhoosid haldasid ka maa-alalisi üksusi, siis kõnekeeles hakkasid need nimed eriti 1970ndail ka Eestis juurduma. Minki juba Kirovisse ehk Kirovi-nimelisse kalurikolhoosi, Gagarinisse, Sommerlingi. 1977. aasta asulareformi varjus püüti niisugustest nimedest lahti saada, kinnistades ametlike asulanimedena traditsioonilised eesti kohanimed (Gagarini asemel Viiratsi, Sommerlingi asemel Jüri). Loobuti ka numbrilistest külanimedest (näiteks Kullamaa I, Kullamaa II). Jäi veel Kuressaare nimi Kingissepa, mis muudeti ära 1988. 1970ndate venestuspoliitika tagajärjel nimetati Tallinna linnaosad siiski Lenini, Kalinini, Oktoobri rajooniks. Need nimed kestsid kuni 1991. aastani.

Päevapoliitika kipub mõjutama eeskätt tänavanimed. Eesti elanikkond on üle elanud mitu ametlike tänavanimede muutmise lainet: saksa- ja venepäraseid eestipäraseks, siis nõukogustamine, siis jälle eestipäraseks 1980ndate lõpus ja 1990ndail.

Tänavanimede üks alaliike on nn pühendusnimed. Iga poliitiline võim on tahtnud oma suurmeeste nimesid muuta kohanimedeks ja lihtsaim viis selleks Eestis oludes on nimetada selle nimega tänav, tee või väljak linnas, alevis või alevikus. Näiteks Venemaal on olnud tavaks ka linnu endid ümber nimetada suurmeeste järgi, Eestis näiteks tsaariaegne Jurjev. Esimese maailmasõjaga kaasnenud venestuslaines muudeti Esna vald Aleksandri vallaks. Linnanimedest oli Eestist nõukogude ajal ainult üks näide – Kingissepa.

Tänav- ja väljakunimedes tuleb päevapoliitilisi tendentse esile alati, hoolimata nimejärelvalvest ja kohanimeseadusest. Näiteks alates 2009 on ametliku nimena Tallinnas kohmakas Patriarh Aleksius II väljak.

Tallinna linnavalitsuse juures tegutseb kohanimekomisjon, mille üks ülesanne on tasakaalustada päevapoliitilisi tuhinaid, omades küll ainult suunavat ja nõuandvat jõudu. Kõigi ametlike kohanimede üle peab arvet riiklik kohanimeregister. Registri ja kohanimeseaduse järgimise üle valvab kohanimenõukogu, registrit haldab Maa-amet.